

ПРОБЛЕМИ ЗМІСТУ І МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Макроекономіка. Підручник

Андрій Гриценко, Ірина Бобух

Тема 39. УКРАЇНА У ГЛОБАЛЬНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРИ ТА ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ

39.1. Основні чинники соціально-економічної динаміки України у глобальному просторі

39.2. Інверсійна пастка та її особливості

39.3. Пошук виходу з пастки та раціональні принципи інтеграції України у глобальний простір

39.4. Кількісний вимір конкурентоспроможності України у глобальному просторі

Література

1. Інтеграція України в глобальний соціально-економічний простір. Київ: НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України", 2019.
2. The Global Competitiveness Reports 2002–2018. *World Economic Forum*. Geneva, 2002–2018.

39.1. Основні чинники соціально-економічної динаміки України в глобальному просторі

Україна за останні майже 30 років перетворилася на одну із найбідніших країн Європи з найгіршими за цей період показниками економічної динаміки. Її частка у світовій економіці за роки незалежності скоротилася втричі і становить менше 0,3%, а валовий внутрішній продукт зменшився до 64% від рівня 1990 року. Замість суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, побудова якої задекларована в Конституції, створено олігархічну, вражену корупцією, асоціальну державу. Чому так вийшло? Дати відповідь на це питання означає одночасно знайти напрями виходу із такої ситуації. Звичайно, на соціально-

Гриценко Андрій Андрійович (agrytsenko@ief.org.ua), член-кореспондент НАН України; заступник директора ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

Бобух Ірина Миколаївна (im.bobukh@gmail.com), д-р екон. наук, старш. наук. співроб.; провідний науковий співробітник ДУ "Інститут економіки та прогнозування".

© А. Гриценко, І. Бобух, 2019

ISSN 1811-3133. Економічна теорія. 2019. № 3: 101–114

101

економічну динаміку України впливала ціла низка різноманітних чинників: рівень і попередня траєкторія економічного розвитку, структура економіки, особливості системи господарювання, специфіка взаємозв'язку економіки і політики, соціально-класова структура, національний менталітет тощо. Але серед них можна виділити ті, які спричинили визначальний вплив та інтегрували дію всіх інших чинників.

Україна вступила на шлях ринкових реформ, будучи індустріально розвинутою країною. Індустріалізацію вона проводила на директивно-планових, а не ринкових засадах, як це відбувалося в країнах, де індустріалізація і формування ринкової системи було двоєдиним процесом. Тому просторова локалізація різних виробництв була іншою, ніж та, яка складається зазвичай внаслідок дії ринкових сил. Заводи, фабрики і навіть населені пункти в ринковій економіці з'являються в інших місцях, ніж в директивно-плановій. Сам перехід здійснювався від державної до приватної власності, від директивного планування до конкуренції, від планового до ринкового ціноутворення. В країнах, які йшли до ринкової економіки природним шляхом, такого переходу не було. Це є історичною інверсією, яка змінює порядок (а внаслідок цього і зміст) економічних перетворень. Звідси випливає, що перехід до ринкової економіки був не тільки корінною перебудовою економічних відносин, а й зміною просторової локалізації виробництв, робочої сили, співвідношення різних видів діяльності тощо. Такий перехід вимагає не років, а десятиліть. Це один із найважливіших чинників, які обумовили тривалість економічного спаду. Парадоксально, але саме більш високий рівень індустріальності України став однією з умов більш складного шляху переходу до ринкової економіки та деіндустріалізації. Таким чином, *першим визначальним чинником соціально-економічної динаміки України в період незалежності став інверсійний характер ринкових перетворень.*

Іншим важливим чинником, який суттєво вплинув на характер змін, була *глобалізація*. Україна почала свій шлях до ринкової економіки в умовах глобалізації, тоді як інші країни вибудовували свої внутрішні ринки спочатку переважно в межах національних господарств, а лише потім активно включались у глобальний простір. Україна внаслідок *поєднання інверсійної трансформації та глобалізації* не вибудувала свого внутрішнього ринку, не створила достатнього внутрішнього попиту і відповідної йому пропозиції, а зразу пристосувалася як сировинний придаток до різних фрагментів світового ринку. Вона і зараз не має національного господарського комплексу. Її економіка фрагментована, розірвана на частини, інтегровані більшою мірою не в національний ринок, а в різні фрагменти світових ринків. Відношення експорту та імпорту до ВВП перевищує, як правило, 100%. Зрозуміло, що інтеграція країни, яка має значно нижчу продуктивність праці і значно вищу витратність виробництва, може здійснюватися лише на сировинній основі, бо в цьому випадку конкурентні переваги індустріально розвинутих країн нівелюються.

39.2. Інверсійна пастка та її особливості

Внаслідок поєднання інверсійної ринкової трансформації і глобалізації Україна потрапила в *інверсійну пастку*. Особливістю такої паст-

ки є те, що дії, спрямовані на певні цілі, ведуть не до їх досягнення, а до протилежних результатів. Найбільш масштабне свідчення цього – сучасний стан України. Поставлена мета і досягнутий результат, на жаль, можна кваліфікувати як протилежності. Але це стосується не тільки цілого, але і кожної складової соціально-економічної системи. Наприклад, якщо вирішити, що потрібно віддати пріоритет людському розвитку, людському капіталу, освіті, підвищенню кваліфікації, професіоналізму тощо, то навіть у тому випадку, коли б вдалося знайти фінансовий ресурс і здійснити це реально, кращі випускники поїхали б працювати туди, де вони б могли реалізувати себе повніше, отримувати значно більшу заробітну плату, мати більш високий рівень життя. Тобто в кінцевому підсумку були б затрачені ресурси на підготовку фахівців для інших більш успішних країн, а Україна втратила б відповідний фінансовий і людський ресурс. Наслідок є протилежним меті.

Або, наприклад, вирішити сконцентрувати зусилля на підвищенні реальних доходів населення, збільшуючи заробітну плату і пенсії, то в умовах, які існують в Україні, додаткові гроші витрачалися б переважно на імпорتنі товари (і це підтверджує статистика), що погіршувало б торговий баланс, стримувало б розвиток національного виробництва і створювало підґрунтя для чергової кризи.

Навіть якщо б унаслідок сприятливої зовнішньоторговельної кон'юнктури економіка України мала б високі темпи розвитку, як це було у 2000–2007 роки, коли вона зростала на понад 7% щорічно, то при тій структурі економіки, яка була в Україні, і інфляції, що зросла за цей період майже на 32% при стабільному обмінному курсі 5 грн за 1 дол. США, глибока криза стає неминучою. Ситуація, в якій високий рівень інфляції і стабільний (або такий, що укріплюється) обмінний курс (що відповідає високим темпам зростання за рахунок експорту) знижують конкурентоспроможність національного виробника, неодмінно переростає в кризу. Зовнішній поштовх, пов'язаний з погіршенням цінової кон'юнктури, тільки прискорив і запустив процес, який був невідворотним. Криза платіжного балансу розповсюджується на банківську систему і далі набуває загальноекономічного характеру.

Можна і далі наводити безліч прикладів – результат буде таким само: мета і наслідки будуть протилежними. Така особливість інверсійної пастки, в якій опинилась Україна.

39.3. Пошук виходу із пастки та раціональні принципи інтеграції України в глобальний простір

Що ж робити? Можливо, закритися митними бар'єрами і вибудувати внутрішній ринок? Це можна було б частково і зважено робити на початкових етапах ринкової трансформації, а зараз це означає практично відмову від європейської інтеграції і призведе до ізоляції і ще більшої стагнації економіки.

Можливо, потрібно було б піти шляхом лібертаріанства, поклавшись на гру ринкових сил? Якщо б у нас була розвинена і збалансована економіка, яка б мала конкурентні переваги перед іншими країнами, то це привело б до успіху. Але у нас умови принципово інші. В умовах олігархічної економіки вільна гра ринкових сил призведе до посилення мо-

нополізації і олігархізації економіки, зростання нерівності, посилення міграції і подальшої деградації економіки з невеличкими острівками бізнесів, що виживають на основі сучасних технологій. Ситуація в кращому разі може стабілізуватися років через 20 десь на рівні сучасної Словаччини, яка на той час, звичайно, піде далі. Це все рівно, що випустити на один ринг важко- і легковаговиків і сказати: змагайтесь, правила для всіх одні, переможе сильніший, це справедливо. Ні, це несправедливо, бо в цьому змаганні суттєве значення має вага конкурентів. А в економіці суттєве значення має її структура і конкурентоспроможність.

Можливо, потрібно посилити роль держави і її силу вирішувати економічні проблеми? Але, по-перше, такий шлях ми вже проходили, і він не був у кінцевому підсумку успішним. По-друге, для цього потрібно для початку повернути державу народу, а поки що вона приватизована олігархами.

Виходить, що хоч відкривайся, хоч закривайся, хоч лібералізуйся, хоч удержавлюйся, виходу з пастки немає. Це дійсно так, якщо мислити абстрактно-ринковими категоріями. Так зазвичай і відбувається. Дійсно, в рамках абстрактно-ринкової парадигми виходу з інверсійної пастки немає. Але це не означає, що виходу взагалі не існує. Досвід країн, що здійснили ривки у своєму економічному розвитку, показує, що всі вони мали різні стратегії, але дії всіх відповідали не абстрактним принципам демократії і ринку, а були адекватними стану економіки і суспільства та поставленим завданням.

Ще однією особливістю інверсійної пастки є те, що вирішення будь-якого завдання вимагає попереднього вирішення інших. І коло замикається. В таких ситуаціях необхідно знаходити провідну ланку, базовий процес, зміни якого будуть обумовлювати інші перетворення у бажаному напрямі. Для України такою початковою ланкою є створення внутрішнього ринку як засобу і механізму відбудови національного господарського комплексу.

В Україні внаслідок того, що розвинений і збалансований ринок не виник внаслідок ринкової трансформації, деформованими є попит і пропозиція. Значна частина людей не може задовольняти навіть свої потреби в нормальному харчуванні і житлових умовах. Реальна потреба в цьому є, але немає грошей, а значить, і попиту. З іншого боку, є матеріальні і людські ресурси для того, щоб задовольнити ці потреби. Але в ринковій економіці не можна реалізувати те, на що немає попиту, тому немає і пропозиції. В результаті маємо невикористані ресурси і незадоволені потреби. В таких умовах потрібно знайти спосіб зв'язування монетизації попиту і збільшення відповідної пропозиції, який не приведе до зростання інфляції. В рамках традиційних механізмів грошово-кредитної політики вирішити це завдання неможливо.

Але якщо змінити парадигму і виходити не з ринкових категорій попиту і пропозиції, а покласти в основу співвідношення реальних потреб і реальних ресурсів для їх задоволення, а гроші розглядати тільки як засіб для з'єднання потреб і ресурсів, перетворення їх у попит і пропозицію, то завдання можна вирішити. Якщо громадянин, який не заробляє достатньо для того, щоб забезпечити себе і сім'ю нормальним харчуванням, і отримує із спеціального фонду гроші на банківську карту, за

допомогою якої можна купити тільки певні види продуктів у визначених торгових точках, поставки до яких здійснюють підприємства за спеціальними угодами, то гроші будуть обслуговувати лише реальний товарний обіг і не провокуватимуть зростання інфляції. Підприємствам, які здійснюють поставки під монетизовані таким чином потреби, можна ставити завдання виробляти тільки екологічно чисту продукцію, купувати необхідні засоби виробництва тільки українського походження, і лише у крайньому випадку використовувати імпортні складові. Ціни на продукцію в такому разі можуть бути вищими і неконкурентними з такими само товарами іншого походження. Але монетизація попиту буде здійснена саме під такі ціни, тому попит і пропозиція будуть збалансовані.

Конкуренція між виробниками буде йти за право участі у таких поставках, вона і буде приводити до поступового зниження витрат при забезпеченні високої якості продукції. Це в подальшому створить і експортний потенціал таких виробників. Найбільш неприйнятний момент для ринкового мислення в описаній ситуації полягає в тому, що гроші у спеціальному фондї, який монетизує попит, можуть мати емісійне походження. З точки зору сучасної (насправді, уже застарілої) теорії – це табу. З державного бюджету використовувати гроші на такі цілі можна, але їх там для цього немає. А використовувати емісійні кошти у такий спосіб категорично заборонено з огляду на інфляцію.

Але справа в тому, що в умовах інверсійної пастки існуючі емісійні механізми не працюють належним чином. Підприємствам потрібні гроші, але відсоткові ставки такі високі, що жоден нормально-прибутковий реальний бізнес їх витримати не може. Банки не дають достатньо кредитів у реальну економіку, бо не мають надійних позичальників. Їм вигідніше працювати з доходними цінними паперами. Такий механізм працює не на насичення економіки необхідною грошовою масою, а на створення фінансових бульбашок, які рано чи пізно лопають. Тому потрібні інші, нетрадиційні емісійні механізми, які не провокують інфляцію.

У розвинених країнах "нетрадиційна монетарна політика", пов'язана з так званим монетарним пом'якшенням, стала традиційною. Виникла "нова нормальність". Нам таке пом'якшення не рекомендують. І це правильно. Але не рекомендують і щось інше, що могло б допомогти вибратися з пастки. Кількісне пом'якшення є емісією, на яку ідуть багаті країни в умовах розвинених фінансових ринків і вирішеності базових проблем забезпечення життєдіяльності своїх громадян. В нашій ситуації запропоноване вище є також кількісним пом'якшенням, але пов'язаним не з фінансовими ринками, а з вирішенням конкретних соціально-економічних проблем.

Ще один приклад: як на основі такої методології вирішити житлову проблему. Ми легко можемо визначити кількість домогосподарств в країні, які мають забезпеченість житлом нижче існуючих норм. Створена для вирішення таких і подібних завдань фінансово-кредитна установа, яка користується коштами, отриманими в порядку рефінансування під символічний відсоток на довгостроковий період від центрального банку, через відібрані комерційні банки, які отримують за свою роботу лише відшкодування своїх витрат і середній прибуток на них, надає позичальникам дешеві (5–6%) кредитні ресурси для ку-

півлі житла. Між комерційним банком, позичальником і будівельною організацією укладається тристороння угода. Гроші зразу ідуть будівельній організації, якій ставляться умови створювати лише сучасне комфортне житло з використанням сучасних технологій (розумні будинки тощо) і будівельних матеріалів лише українського походження. У разі відсутності таких матеріалів вирішується завдання створення відповідних потужностей, для чого може бути використаний імпорт. Строки погашення кредиту позичальником можуть бути як завгодно довгими (це не призведе до будь-яких негативних наслідків, бо гроші емітовано під створення реальних благ), доцільно тільки визначити, що щомісячний платіж не повинен перевищувати 15% доходу позичальника.

Ці два завдання – забезпечення нормального харчування і нормальних житлових умов – можна вирішити за 10 років, створивши підґрунтя для подальшого швидкого руху вперед. Адже в сучасних умовах важко чекати високоефективної роботи від людей, які не мають змоги нормально харчуватися і мати нормальне житло. За такою методологією можна вирішувати й інші завдання.

Разом з тим такий підхід дає можливість вибудовувати відносини, які відповідатимуть майбутнім вимогам. Світ стає все більш невизначеним і нестабільним. Нестабільність зростатиме внаслідок: кліматичних змін і погодних аномалій, які стануть нормою; посилення нерівномірності економічного розвитку на основі застосування сучасних, особливо цифрових, технологій і перетворення кризових явищ в дискретно-перманентний процес; фрагментації суспільства і людини на основі розвитку мережевих структур; синергетичних ефектів біо-техно-соціосинтезу.

Основна суперечність сучасної епохи – між глобалізацією, яка розвивається на основі інформаційно-мережевих і фінансових технологій, і просторовою локалізацією матеріальних і трудових ресурсів, які не здатні рухатися зі швидкістю інформації та фінансових потоків – проявляється у формуванні цілої низки соціально-економічних диспропорцій. Пошук форм розв'язання цієї суперечності та подолання диспропорцій необхідно вести з урахуванням трьох основоположних процесів, що характеризують взаємозв'язок технологічних, економічних і соціальних змін: цифровізації, капіталізації та соціалізації. Зважаючи на те, що технологічні зміни і процеси капіталізації можуть давати ефекти, які негативно впливають на людський розвиток, необхідно їх упровадження оцінювати з точки зору критерію соціалізації, спрямованості на забезпечення умов життєдіяльності та розвиток людини і за необхідності вносити відповідні корективи.

Розвиток цифровізації суперечливо впливає на зайнятість. Але загальною тенденцією є зростання швидкості зміни видів діяльності, вимог до кваліфікації, заміна живої праці уречевленою. Зростає поточне безробіття. Скоротяться строки зайнятості одним видом діяльності. Форсайт-дослідження показали, що потенціал більшості галузей економіки зі створення робочих місць значно зменшиться. Зараз уже існує прекаріат, який характеризується нестабільністю економічного стану і доходів. В цей соціальний шар тепер можуть попадати і викладачі вищих навчальних закладів на Заході, які мають короткі контракти і переходять із закладу в заклад. В Україні все частіше з викладачами в закладах вищої

освіти стали укладати однорічні контракти, орієнтуючись на зміни в наборі студентів і жорстку прив'язку МОН викладацького складу до кількості студентів. Це шлях до прекаріату. Зважаючи на загальну економічну і демографічну ситуацію, ця тенденцію буде посилюватись.

В умовах зростання нестабільності з точки зору забезпечення робочими місцями і отримання доходів всі країни будуть вимушені вводити безумовний доход, як певну гарантію забезпечення задоволення базових потреб. Зрозуміло, що більшість громадян проявлятиме активність і реалізовуватиме себе в різних формах діяльності, які приносять значно більший, ніж безумовний, доход. Зараз на всіх континентах у багатьох країнах ідея безумовного доходу активно обговорюється, проводяться експерименти. І не тільки в багатих (США, Канада, Франція, Фінляндія), а й у бідних (Кенія, Намібія, Уганда) країнах, та здійснюються практичні заходи у цьому напрямі. Результати обговорень і експериментів різні, але рано чи пізно цим шляхом доведеться йти.

Однією з провідних форм розв'язання суперечностей між глобалізацією і локалізацією є регіоналізація. Наприклад, університет в США має студентів і викладачів з усього світу, фінансування з різних джерел, в яких держава відіграє незначну роль. Він є локальним утворенням, безпосередньо включеним у глобальний науково-освітній простір. Але саме через це йому важлива облаштованість території, інфраструктура, яка залежить не від уряду, а від місцевої влади. Для забезпечення своєчасного і кваліфікованого доступу до медичної допомоги відповідно до сучасних вимог важливо створювати госпітальні округи. Підприємства в мережевій економіці стають атракторами, центрами тяжіння, на основі яких утворюються певні кластери. Регіоналізація набуває кластерно-окружного характеру. Відповідно еволюціонує і роль держави, яка дедалі більше повинна перетворюватися в представника суспільства як цілого, що забезпечує збалансованість регіонального розвитку.

Рух до інформаційно-мережевої економіки відкриває нові вікна можливостей, коли можна вийти в лідери, нікого не наздоганяючи. Взагалі стратегія доганяючого розвитку є певною аберацією, викривленням реальності у свідомості. Насправді, вона більше відповідає відомій апорії Зенона, згідно з якою швидконогий Ахіллес ніколи не дожене черепаха, бо за той час, поки він добіжить до місця, де була черепаха, остання відповзе на якусь відстань. І так до нескінченості. Ті країни, які наводяться як приклад доганяючого розвитку, насправді мали інноваційні підходи, які, власне, і обумовили прориви, просто це не помічено, бо завжди увага акцентувалася на моментах запозичення і повторення. Україна, наприклад, втратила свій шанс стосовно налагодження національного виробництва легкових автомобілів. Догнати тепер це неможливо. На цей потяг ми не встигли. Але зараз у всьому світі починається перехід на електромобілі. Україна могла б запропонувати відомим світовим автокомпаніям пільгові умови для будівництва заводів електромобілів, акумуляторів в Україні, розгорнути дослідження щодо технологій утилізації батарей тощо. Такі б заводи працювали на ринок України і експорт. А зараз майже всі гроші, витрачені громадянами України на купівлю легкових автомобілів, підтримують не національного, а закордонного виробника, і створюють проблеми для торгового балансу. Такі вікна можливостей, звичайно, необхідно використовувати.

Безумовно, все це потребує суттєвих змін в усій системі господарських відносин, включаючи податкову систему. В інформаційно-мережевій економіці головним продуктом стане інформація (що, безумовно, не відмінняє існування інших матеріально-речових продуктів). Гроші (наприклад, у випадку безготівкових платежів картою) також є інформацією, яка надає право придбати певний товар чи послугу, розраховуватися за борги тощо. Рух такої інформації у мережевому просторі пов'язаний з певними втратами, подібно тому, як втрати енергії відбуваються внаслідок тертя при русі предметів у повітрі. Такі втрати в майбутньому можуть прийняти форму податку на трансакцію, який стане основним і найбільш адекватним інформаційно-мережевій економіці. Але в перетвореній, імпліцитній формі він існує частково і зараз. Чим є збір на обов'язкове державне пенсійне страхування при купівлі автомобіля? Це і є податок на трансакцію, але захований в іншу обгортку і прив'язаний до авто.

Пошук шляхів виходу із інверсійної пастки і місця України у глобальному просторі необхідно здійснювати, спрямовуючи погляд у майбутнє, а обриси майбутнього можна розрізнити, лише розкриваючи логіку історичного розвитку. При цьому необхідно спиратися на базові принципи, які б дозволили сформувати економічну політику, адекватну стану і особливостям розвитку України.

До таких принципів можна віднести: 1) інтровертність, 2) інклюзивність, 3) інноваційність. *Інтровертність* означає направленість на вирішення внутрішніх проблем країни як особливого соціально-економічного утворення з урахуванням його історично пройденого шляху. Потрібно робити те, в чому зацікавлена Україна як самостійна держава. *Інклюзивність* потрібно розуміти як необхідність включеності у зовнішнє середовище для вирішення внутрішніх завдань. *Інноваційність* акцентує увагу на вирішенні всіх проблем на основі новітніх науково-технічних та соціогуманітарних досягнень. Ці принципи утворюють вектори діяльності, спрямованої на збалансований розвиток України. Вони внутрішньо суперечливі, але ця суперечність віддзеркалює суперечливість реального світу та імперативів розвитку.

В цьому аспекті парадигмальну формулу збалансованого розвитку можна виразити так: збалансований розвиток – це поєднання інтровертного, інклюзивного та інноваційного розвитку, спрямованого на вирішення внутрішніх проблем країни для забезпечення добробуту громадян шляхом корінної перебудови структури економіки і розгортання її внутрішніх потенцій у рефлексивній взаємодії із зовнішнім середовищем. Для вирішення цих завдань важливо не тільки розуміти суть процесу, а й мати кількісний вимір потенціалу України у глобальному просторі, що віддзеркалюється у понятті конкурентоспроможності.

39.4. Кількісний вимір конкурентоспроможності України у глобальному просторі

Найповніший комплекс показників конкурентоспроможності за різними країнами світу наразі представлений в рамках Звіту про глобальну конкурентоспроможність, в якому відображені результати глобального дослідження конкурентоспроможності країн світу. Звіт про

глобальну конкурентоспроможність є щорічним звітом Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ). Перша доповідь була видана в 1979 році. З 2004 року Звіт з глобальної конкурентоспроможності рейтингує країни відповідно до *Індексу глобальної конкурентоспроможності*, який у 2018 році був суттєво модифікований і отримав назву *Індекс глобальної конкурентоспроможності 4.0*. Розрахований за методикою ВЕФ, заснований на комбінації загальнодоступних статистичних даних і результатів глобального опитування керівників компаній – великого щорічного дослідження, яке проводиться ВЕФ разом з мережею партнерських організацій – провідних дослідницьких інститутів і організацій у країнах, аналізованих у звіті, Індекс глобальної конкурентоспроможності складений зі змінних, які детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку. Сукупність змінних на дві третини складається з результатів глобального опитування керівників компаній (щоб охопити широке коло факторів, що впливають на бізнес-клімат у досліджуваних країнах), а на одну третину – із загальнодоступних джерел (статистичні дані і результати досліджень, що здійснюються на регулярній основі міжнародними організаціями). Всі змінні об'єднані в 12 контрольних показників, що визначають національну конкурентоспроможність.

Індекс глобальної конкурентоспроможності оцінює можливість країн забезпечити високий рівень благополуччя своїх громадян, що в першу чергу залежить від того, наскільки ефективно в країні використовуються наявні ресурси. При цьому для підтримки рівня життя в умовах вільного ринку, як правило, необхідним є постійне підвищення продуктивності праці та якості товарів і послуг, швидке поширення цифрових технологій, що було пріоритетним при розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності 4.0 в 2018 році¹.

Кожного року оцінка за Індексом глобальної конкурентоспроможності (GCI – The Global Competitiveness Index) здійснюється за різною кількістю країн – від 52-х у 1998 році до 148 у 2013 році, що робить зіставлення номінальних місць у рейтингу GCI за різні роки не зовсім коректними. З цією метою автором було розроблено механізм представлення даних щодо місця країни у рейтингу GCI на основі розрахунку наближеності/віддаленості місця країни від критичних значень (мінімального та максимального) як питомої ваги загальної кількості країн, конкурентоспроможність яких оцінювалася в рамках Індексу в кожному конкретному році (рис. 2).

Такий підхід робить дані за різні роки більш зіставними і дозволяє зробити більш обґрунтовані висновки щодо динаміки місця країни у рейтингу GCI. Якщо за номінальними даними максимально високим упорядкованості 2001–2018 років було місце України у 2001 році (52), а найнижчими – місця у 2010 та 2017 роках (89), то за стандартизованими даними у 2001 році Україні належало найнижче місце – найвіддаленіше від першого місця (52-ге з 52), а найкращим виявилось місце України у рейтингу GCI 2012 році, віддалене від першого на найменшу відстань – 50,7%.

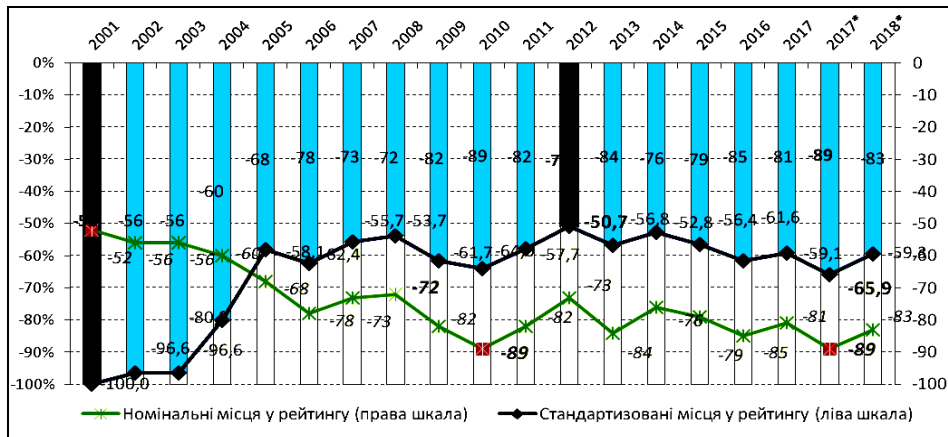
¹ The Global Competitiveness Reports 2002–2018. *World Economic Forum*. Geneva, 2002–2018.

Примітка: * – згідно з методологією 2018 р.

Рисунок 1. Динаміка Індексу глобальної конкурентоспроможності стосовно України: рейтинг і оцінка, балів

Джерело: розраховано автором на основі: The Global Competitiveness Reports 2002–2018. World Economic Forum. Geneva, 2002–2018.

Примітка: * – згідно з методологією 2018 р.

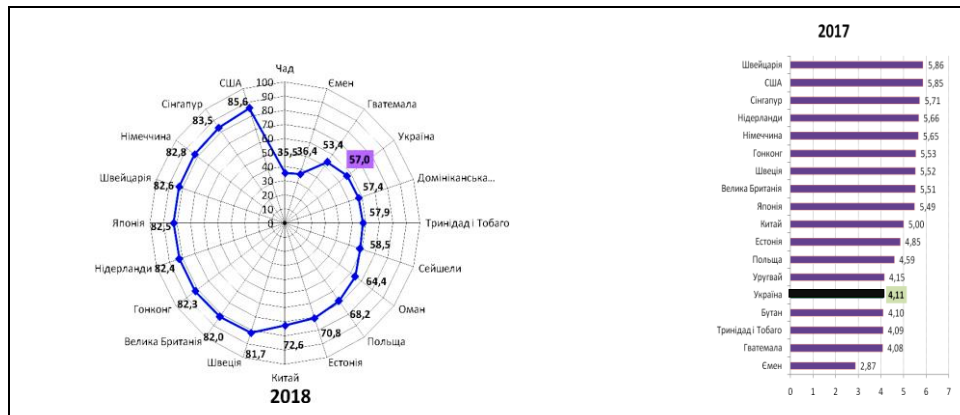
Рисунок 2. Номінальні та стандартизовані місця України у рейтингах Індексу глобальної конкурентоспроможності

Джерело: розраховано автором на основі: The Global Competitiveness Reports 2002–2018. World Economic Forum. Geneva, 2002–2018.

У 2018 році Україна зайняла 83-тє місце з-поміж 140 учасників, отримавши 57 балів з можливих 100 (рис. 3а). У 2017 році Україна посіла 89 місце серед 135 учасників. Зміна методології рейтингування не дозволяє напяму зіставляти позицію України з минулорічним рейтингом, розрахованим за старою методологією, згідно з якою Україна отримала 4,11 балів з можливих 7 (рис. 3б), зайнявши 81 місце серед 137 країн.

За оцінками GCI, згідно з попередньою методологією, протягом 2006–2018 років рівень конкурентоспроможності України збільшився з 3,89 до 4,11, тоді як в Польщі – з 4,30 до 4,59; в Китаї – з 4,24 до 5,00; в США – з 5,61 до 5,85; в Швейцарії – з 5,81 до 5,86 (рис. 4).

У 2018 році Всесвітній економічний форум змінив методологію розрахунку щорічного Індексу глобальної конкурентоспроможності. Нова методологія охоплює 140 країн, конкурентоспроможність яких оцінюється за 98 індикаторами, які згруповані в 12 основних компонентів – драйверів продуктивності, що формують конкурентоспроможність країни.

а) у 2018 р. (0:100)

б) у 2017 р. (0:7)

Рисунок 3. Оцінки України за Індексом глобальної конкурентоспроможності, балів

Джерело: складено автором на основі: The Global Competitiveness Report 2018. *World Economic Forum*. Ed. by Klaus Schwab. Geneva, 2018. xii p., 657 p.; The Global Competitiveness Report 2017–2018. *World Economic Forum*. Ed. by Klaus Schwab. Geneva, 2018. ix p., 381 p.

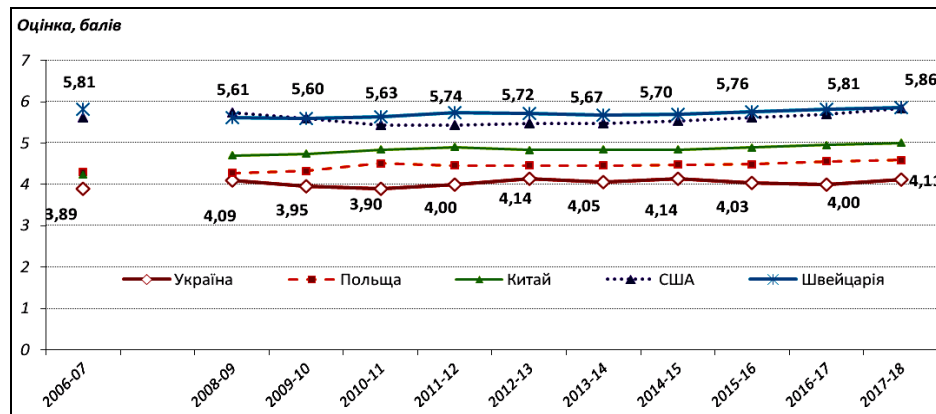

Рисунок 4. Порівняльна динаміка оцінок України та країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності, балів

Джерело: складено автором на основі: The Global Competitiveness Reports 2002–2018. *World Economic Forum*. Geneva, 2002–2018.

Розробники методології поставили за мету максимально відстежити динаміку світової економіки в умовах Четвертої індустріальної революції та сконцентрувати увагу на нових факторах конкурентоспроможності, пов'язаних із швидким поширенням цифрових технологій, які раніше не були в пріоритеті політичних рішень урядів. Йдеться про генерування ідей, підприємницьку культуру, інновації, відкритість та адаптивність. Тому *новий Індекс глобальної конкурентоспроможності 4.0²* має, як і минулого року, 12 компонентів, однак самі компоненти були реорганізовані та отримали нові назви. Кількість індикаторів, розрахованих на основі статистичних даних та опитувань, зменшилась зі 114 до 98, при цьому 64 індикатори є новими (рис. 5).

² The Global Competitiveness Report 2018. *World Economic Forum*. Ed. by Klaus Schwab. Geneva, 2018. xii p., 657 p.

За новою методологією місце України проти 2017 року покращилось на 6 позицій. Зміна методології не дозволяє напряму зіставити позицію України з минулорічним рейтингом. Тому задля можливості порівняння динаміки показників розробники рейтингу також розраховали позиції країн на основі даних попереднього періоду (рис. 6).

Таким чином можна відслідкувати річні зміни в тому чи іншому "новому" індикаторі та компоненті, що формують загальний рейтинг

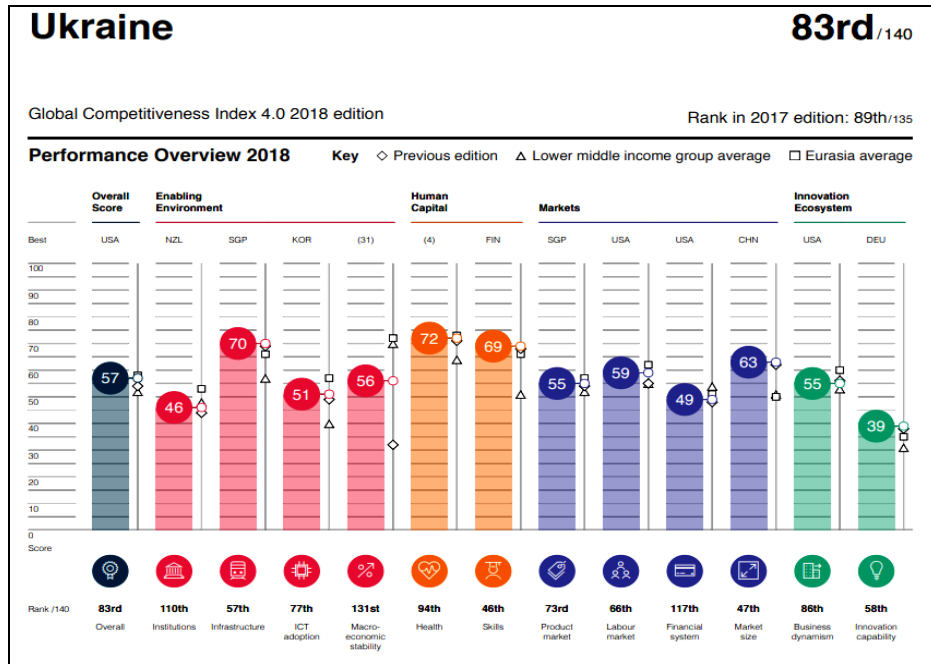

Рисунок 5. Оцінки України за індикаторами конкурентоспроможності у 2018 році, балів (від 0 до 100)

Джерело: The Global Competitiveness Report 2018. *World Economic Forum*. Ed. by Klaus Schwab. Geneva, 2018. xii p., 657 p.

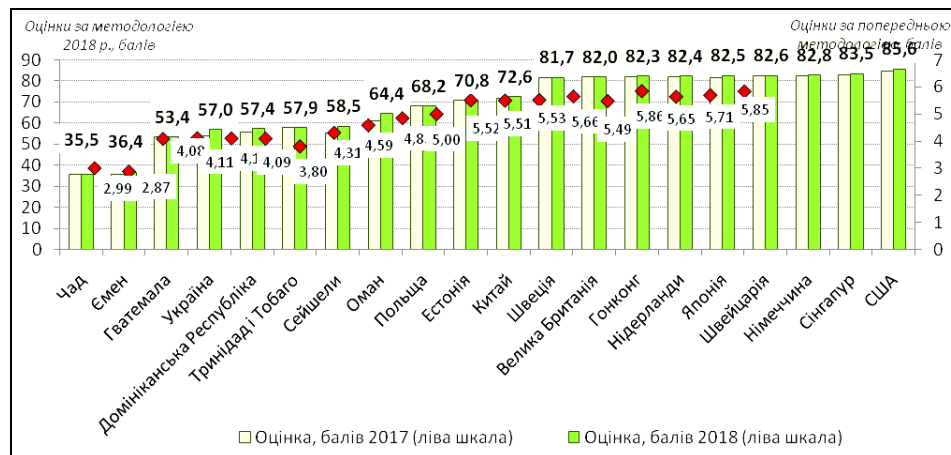

Рисунок 6. Оціночні бали України та інших країн за різними методологіями розрахунку у 2017–2018 роках

Джерело: складено автором на основі: The Global Competitiveness Report 2018. *World Economic Forum*. Ed. by Klaus Schwab. Geneva, 2018. xii p., 657 p.; The Global Competitiveness Report 2017–2018. *World Economic Forum*. Ed. by Klaus Schwab. Geneva, 2018. ix p., 381 p.

країни у 2018 році. В результаті, за новою методологією у порівнянні з попереднім роком позиції України погіршились в 11 компонентах, і тільки в одному ("Динаміка бізнесу") зафіксовано позитивну динаміку. Найбільше балів Україна отримала за такими компонентами як "Навички" (45-те місце), "Розмір ринку" (47-ме місце) "Інфраструктура" (57-ме місце), та "Інноваційна спроможність" (58-ме місце). А за індикатором "рівень електрифікації" Україні навіть вдалось зайняти перше місце. Втім, це перше місце Україна поділила з 66 учасниками рейтингу.

Компонентами, які тягнуть Україну донизу, виявились "Макроекономічна стабільність" (131-ше місце), "Фінансова система" (117-те місце) та "Інституції" (110-те місце). Серед індикаторів, які забезпечили Україні низькі бали, зокрема, такі:

- вплив організованої злочинності на вартість ведення бізнесу;
- рівень інфляції;
- динаміка боргу з врахування кредитного рейтингу країни;
- рівень тероризму;
- незалежність судової системи;
- захист прав власності;
- якість доріг;
- вплив податків та субсидій та конкуренцію;
- гнучкість встановлення заробітної плати;
- фінансування МСБ;
- надійність банків;
- частка проблемних кредитів;
- темп зростання інноваційних компаній.

Найближчими сусідами України в рейтингу є Домініканська Республіка (82 місце) та Македонія (84 місце). Географічні сусіди України обігнали її: Росія зайняла 43-є місце, Польща – 37-е, Словаччина – 41-е та Угорщина - 48-е, Румунія – 52-е. Нижче опинилась тільки Молдова (88-е місце), а Білорусь традиційно не рейтингувалась. Очолили рейтинг Сполучені Штати Америки, за ними слідують Сінгапур та Німеччина. Минулорічний лідер – Швейцарія – зайняла 4 місце. Найнижчий рівень конкурентоспроможності незмінно у Ємена та Чаду. Загалом за специфікою складання GCI величина оцінки у балах є обернено пропорційною позиції країни у рейтингу (рис. 7).

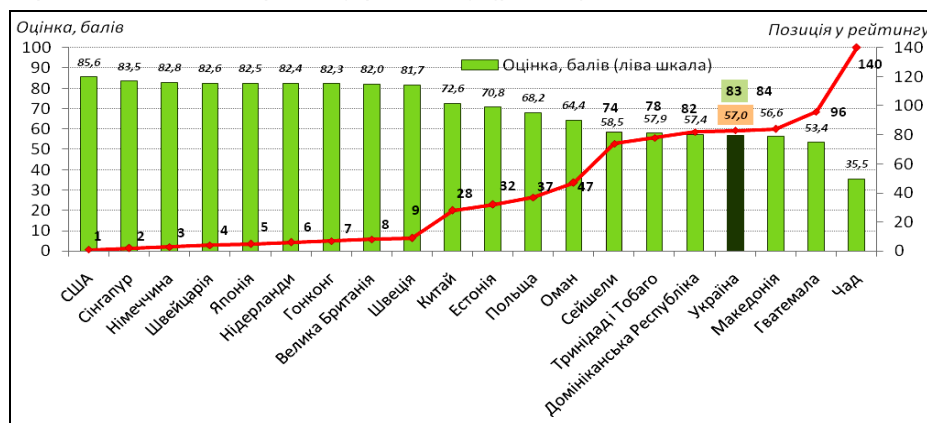

Рисунок 7. Співвідношення оцінок та місць у рейтингу GCI України та країн світу в 2018 році

Джерело: The Global Competitiveness Report 2018. *World Economic Forum*. Ed. by Klaus Schwab. Geneva, 2018. xii p., 657 p.

Досить цікавими є параметри щорічного зростання бальних оцінок країн світу. За цим показником у 2018 році Україна (+3,1) – в трійці світових лідерів: більшим є зростання бальної оцінки лише у декількох країнах, серед яких Сейшели (+3,3) і Оман (+3,4) (рис. 8).

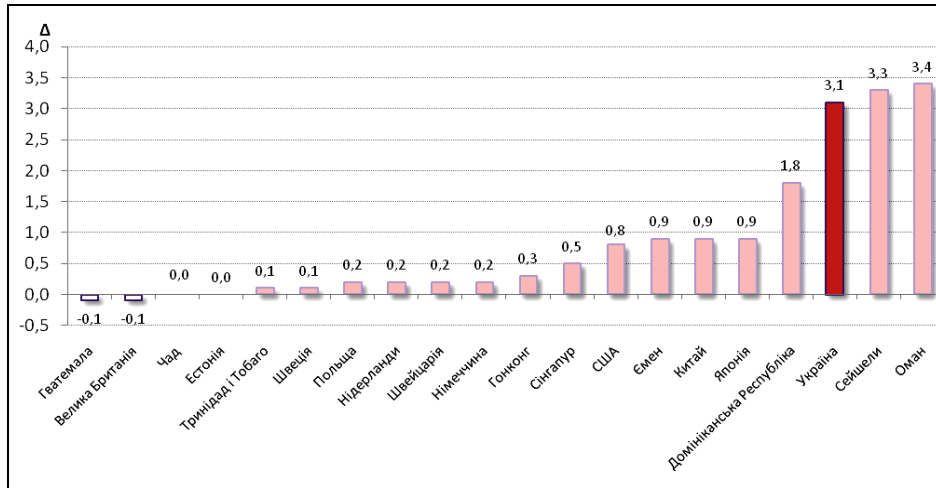

Рисунок 8. Співвідношення обсягів зростання величини оціночних показників GCI, балів

Джерело: складено автором на основі: The Global Competitiveness Report 2018. *World Economic Forum*. Ed. by Klaus Schwab. Geneva, 2018. xii p., 657 p.

Незважаючи на таке оптимістичне зростання бальних оцінок України в GCI протягом минулого року, Україна ще має пройти складний і довгий шлях у напрямі покращення своєї позиції у цьому поважному міжнародному рейтингу. І тоді цілком можливо, що за глобальним індексом конкурентоспроможності, який розраховує Всесвітній економічний форум, Україна увійде до 40 кращих держав світу.

Надходження до редакції 27.09.2019 р.

Macroeconomics. Textbook.

Theme 39. UKRAINE IN THE GLOBAL ECONOMIC SPACE AND ITS COMPETITIVENESS

Andrii Hrytsenko

Hrytsenko Andrii Andriyovych (agrytsenko@ief.org.ua), Corresponding Member of NAS of Ukraine, Deputy Director, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine

Iryna Bobukh

Iryna Bobukh (irinnr@ukr.net), Doctor of Economics, Senior Researcher Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine